

УДК [37.014.6:005.642.4]:[37.091.12.011.3-051:91]

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ В ПЕДАГОГІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Ольга БІЛОУС, Олександр ПАРХОМЕНКО (Чернігів, Україна)

Постановка проблеми. Підготовка вчителя нової генерації ґрунтується на засадах компетентнісного підходу, що дозволить майбутньому фахівцю бути конкурентноспроможним на ринку праці. Необхідність впровадження компетентнісного підходу в освітній процес вимагає створення нової системи діагностичних засобів з переходом від оцінки знань до оцінки компетенцій та визначення рівня компетентності майбутніх фахівців. Актуальність статті зумовлена суспільними потребами розв'язання державної проблеми діагностики якості та ефективності професійної підготовки фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку освіти основним конструктом моделі майбутнього фахівця є компетентність. Сьогодні в психолого-педагогічній науці не існує однозначного тлумачення сутності понять „компетентність”, „компетенція”. Поняття „компетенція” включає **знання й розуміння** (теоретичне знання академічної галузі, здатність знати й розуміти), **знання як діяти** (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій), **знання як бути** (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті) [3]. Питаннями формування професійних компетенцій у майбутніх фахівців займалися Л.І. Анциферова, Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, І.А. Зимня, І.Г. Климкович, О.І. Локшина, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, О.В. Овчарук, О.Я. Савченко та ін.

В освітньому процесі використовуються тести, як психодіагностичні методики вимірювання та оцінювання досягнутого рівня розвитку здібностей, конкретних знань, умінь і навичок особистості. У практичній роботі такі тести є засобом комплексної оцінки якості підготовки фахівців, тобто це тести професійної компетенції. У навчальному процесі використовують такі засоби діагностики якості психолого-педагогічної підготовки фахівців, як тести успішності, педагогічні і психологічні задачі, комплексні кваліфікаційні завдання, дипломні роботи [1; 2; 5].

Метою написання статті є обґрунтування доцільності використання комплексу засобів діагностики професійно-педагогічних компетенцій майбутніх учителів географії у педагогічному університеті.

Виклад основного матеріалу. В результаті ґрунтовного психологічного аналізу професійної діяльності вчителя географії нами виділено професійно-педагогічні компетенції, що мають бути сформовані у випускників освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» напрямку підготовки 6.040104 Географія*.

Таблиця 1

Перелік професійно-педагогічних компетенцій, якими повинні володіти випускники освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» напрямку підготовки 6.040104 Географія *

№ п/п	Назва компетенції
1.	Базові знання про теоретичні основи управління процесом навчання географії у сучасній школі, особливості застосування сучасних інноваційних методів навчання.
2.	Сучасні уявлення про психолого-педагогічні засади навчання географії в навчальних закладах різних типів та форм власності.
3.	Здатність застосовувати загальну модель процесу навчання для проектування власної діяльності при навчанні географії, планувати та організовувати навчальну діяльність учнів з географії.
4.	Здатність планувати й організовувати особистісно-зорієнтовану виховну діяльність.
5.	Здатність здійснювати формування особистості учнів в умовах розвитку групи.
6.	Здатність здійснювати відбір змісту, методів, прийомів і засобів навчання, спрямованих на розвиток інтелектуальної та емоційно-вольової сфери особистості учня.
7.	Здатність застосовувати педагогічні технології, спрямовані на розвиток загальних і спеціальних здібностей школярів.
8.	Здатність організовувати проектну діяльність учнів.
9.	Здатність здійснювати об’єктивний контроль і оцінювання навчальних досягнень учнів та розвивати у них уміння та навички самоконтролю.
10.	Здатність на основі психолого-педагогічного аналізу формулювати судження щодо відповідності змісту й структури уроку принципам розвивального навчання.
11.	Здатність здійснювати діагностику вихованості учнів за визначеними критеріями.
12.	Здатність планувати зміст, форми, засоби та методи екологічного виховання учнів, організовувати їх природоохоронну діяльність.

13.	Здатність на основі психолого-педагогічного аналізу виховного заходу формулювати судження щодо його ефективності.
14.	Здатність організувати ефективну комунікативну взаємодію в професійно-педагогічній діяльності, володіти засобами невербального спілкування; здійснювати вплив на аудиторію з використанням механізмів переконання, навіювання.
15.	Здатність здійснювати управління учбовою діяльністю учнів.
16.	Здатність планувати й організувати власну педагогічну діяльність; здійснювати діагностику та самооцінку педагогічних здібностей, професійно значущих якостей особистості, власної педагогічної діяльності.

Ураховуючи різноманітність видів діяльності фахівців, визначених в освітньо-кваліфікаційній характеристиці випускників зазначеного напрямку підготовки, об'єктивно і надійно можна дати оцінку якості освітньої і професійної підготовки випускників вищих навчальних закладів шляхом проведення комплексного екзамену, який передбачає виконання певних атестаційних кваліфікаційних завдань. На наш погляд, проблему діагностики професійно-педагогічних компетенцій майбутніх учителів можна вирішити шляхом створення і використання спеціальних тестових завдань.

Таблиця 2

Приклади діагностичних завдань для виявлення рівня сформованості професійно-педагогічних компетенцій у майбутніх учителів географії

№ п/п	Назва компетенції	Приклади діагностичних завдань
1.	Здатність організувати ефективну комунікативну взаємодію в професійно-педагогічній діяльності, володіти засобами невербального спілкування; здійснювати вплив на аудиторію з використанням механізмів переконання, навіювання.	<p><i>Тестові завдання відкритого типу:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Стиль педагогічної діяльності, який характеризується тим, що вчитель особисто вирішує, приймає рішення, встановлює жорсткий контроль за виконанням своїх вимог, використовує свої права без урахування ситуації та думок учнів, називається _____. 2. Відзначають такі стилі педагогічної діяльності: авторитарний, _____, _____. 3. За К. Томасом, є 5 стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях, які в стилях поведінки вчителя проявляються так: стиль конкуренції, _____, _____, _____, _____ [5]. <p><i>Ситуаційне завдання:</i> Інструкція: завдання складається з двох блоків, які логічно пов'язані між собою. Вибираючи певну позицію в першому блоці, необхідно відзначити відповідну їй у другому блоці. Відповідь потрібно дати у вигляді сполучення букв і цифр. Якщо у вчителя переважає демократичний стиль педагогічної діяльності, тоді:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) учень розглядається як об'єкт педагогічного впливу, вчитель одноосібно приймає рішення, контролює виконання вимог, використовує свої права без урахування дій і думок учнів, не обґрунтовує власних дій; 2) вчитель сприймає учня як рівноправного партнера, залучає його до прийняття рішень, враховує його думки, заохочує до самостійних суджень; за необхідності впливає на учня, спонукаючи до дії, висловлюючи пораду, прохання; 3) вчитель ухиляється від прийняття самостійних рішень, уступає ініціативу учням, колегам, організовуючи і контролюючи діяльність школярів, проявляє нерішучість. <p>За таких умов:</p> <ol style="list-style-type: none"> а) в учнівському колективі панує нестійкий соціально-психологічний мікроклімат, нерідко спалахують конфлікти; б) це сприяє формуванню в учнів високої самооцінки, ініціативності, цілеспрямованості; в) це пригнічує активність учнів, знижує самооцінку, нерідко породжує агресивність, спрямування зусиль на психологічний самозахист, а не на засвоєння знань і власний розвиток [5].
2.	Здатність застосовувати загальну модель процесу навчання для проектування власної діяльності при навчанні	<p><i>Комплексні кваліфікаційні завдання:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Проаналізуйте підручники з географії для середньої школи (10 клас) щодо реалізації в них дидактичних принципів науковості і доступності навчального матеріалу. 2. Зазначте види діяльності учнів при проведенні уроку на тему

	географії, планувати та організувати навчальну діяльність учнів з географії.	„Літосфера” (6 клас). 3. Визначте цілі до уроку на тему „Гідросфера” та підберіть завдання, за допомогою яких можна діагностувати досягнення поставлених цілей. <i>Тестове завдання закритого типу:</i> Залежно від рівня пізнавальної самостійності учнів використовують такі методи проблемного навчання: а) проблемний виклад, бесіда, частково-пошуковий, дослідницький; б) проблемний виклад, бесіда, частково-пошуковий, пояснювально-ілюстративний; в) проблемний виклад, частково-пошуковий, дослідницький; г) евристична бесіда, пояснювально-ілюстративний, репродуктивний [5].
3.	Здатність планувати й організувати власну педагогічну діяльність; здійснювати діагностику та самооцінку педагогічних здібностей, професійно значущих якостей особистості, власної педагогічної діяльності.	<i>Методики психологічної діагностики:</i> – дослідження самооцінки особистості; – дослідження вольової саморегуляції; – дослідження комунікативних та організаційних схильностей; – дослідження потреби в спілкуванні; – методика „Оцінка професійної спрямованості особистості викладача”; – методика К. Томаса „Дослідження типу поведінки в ситуації конфлікту” [5].
4.	Здатність застосовувати педагогічні технології, спрямовані на розвиток загальних і спеціальних здібностей школярів.	<i>Приклад психологічної задачі:</i> Уявіть, що до Вас звертається допитливий учень: „Я читав, як учені методом тестування виміряли математичні здібності учнів одного класу і досить точно оцінили кожного. Проте вчителів математики вони дали заздалегідь неправдиву інформацію: двох посередніх учнів схарактеризували як „здібних до математики”. Коли через рік у тому самому класі провели повторне тестування, виявилось, що ті два учні справді виявили неабиякі математичні здібності. Як могло так статися?” Що Ви відповісте цьому учневі? [4].

Для діагностики визначених компетенцій майбутніх учителів географії нами пропонуються такі види тестових завдань: тестові завдання закритого типу, тестові завдання відкритого типу, ситуаційні тестові завдання. Розв’язання тестових завдань передбачає інтегративне узгодження змісту психолого-педагогічних знань та наявного досвіду студентів, орієнтоване на формування готовності студентів до педагогічної діяльності.

Ситуаційний тест – система тестових завдань, призначена для розв’язання проблемних ситуацій, які притаманні майбутній виробничій діяльності випускників вищих навчальних закладів. Порядок розміщення тестових завдань у ситуаційному тесті визначається діями, які студенти мають здійснити для розв’язання проблемної ситуації. Кожний ситуаційний тест призначається для розвитку певного уміння, які характеризують окремі компоненти професійної діяльності. Кожне з ситуаційних завдань складається з кількох частин (двох чи трьох), які розташовані в логічній послідовності щодо виконання певних дій. Порівняно з іншими засобами тестового контролю, ситуаційні тестові завдання моделюють прийняття рішень у професійній діяльності вчителя і можуть забезпечити достовірність і об’єктивність цієї діагностики.

Крім ситуаційних тестових завдань, ми пропонуємо використовувати *педагогічні і психологічні задачі*. Задача відрізняється від проблемної ситуації тим, що вона усвідомлена суб’єктом, об’єктивована і найчастіше описана словесно або в іншій знаковій (числовій, графічній) формі. Постановка задачі містить її аналіз і розуміння на певному рівні, попереднє визначення задуму рішення, стратегії, плану дій. Педагогічні задачі передбачають обґрунтування можливих варіантів проблемних ситуацій, які виникають в практичній діяльності вчителя географії, формулювання на їх основі проблем та їх розв’язання. Психологічні задачі не мають однозначних алгоритмів пошуку відповіді. Їх призначення полягає в тому, щоб дійти результату шляхом, який відповідає логіці психологічного аналізу реальності. Для формування у студентів умінь вирішувати певні завдання майбутньої діяльності пропонуються задачі прикладного характеру. Деякі з них побудовані з використанням життєвих ситуацій, які виникають під час навчальної діяльності.

Одним з ефективних засобів діагностики професійно-методичних, психолого-педагогічних компетенцій майбутніх фахівців є так звані *комплексні кваліфікаційні завдання*. Комплексний характер цих завдань полягає у використанні знань з педагогіки, психології та методики навчання географії для

вирішення завдань майбутньої професійної діяльності. Завдання передбачають застосування теоретичних знань, зокрема, загальної моделі процесу навчання географії, структури уроку географії, теорій навчання тощо. При розв'язанні запропонованих завдань студенти повинні виявити знання різних методичних підходів до вивчення окремих тем, формування географічних понять, вивчення законів, теорій тощо. Залежно від психолого-педагогічної характеристики учнівського колективу майбутні вчителі географії мають обґрунтувати добір відповідного методичного підходу та запропонувати технологію навчання учнів певного класу. Відповіді студентів можуть бути представлені у вигляді розгорнутих конспектів уроків, структурних планів уроків, проектів тощо.

У ході проведення діагностики професійно-педагогічних компетенцій майбутніх учителів географії необхідно забезпечити, на нашу думку, можливість виявлення особливостей розвитку мотиваційної сфери та вольових якостей майбутнього фахівця, його готовності аналізувати власну діяльність, здатності до співробітництва і організації міжособистісної взаємодії. Для забезпечення достовірності та надійності результатів дослідження добір методик психологічної діагностики доцільно здійснювати на основі таких принципів: застосування психологічних методик відповідно до їх призначення, використання стандартизованих методик. Викладач, як керівник психодіагностичної процедури, надає консультативну допомогу, враховуючи, що ця інформація не повинна бути травматичною для особистості, не повинна поглиблювати психологічні внутрішньоособистісні конфлікти, а, навпаки, має сприяти їх продуктивному вирішенню.

Висновки: 1. Засобами діагностики професійно-педагогічних компетенцій майбутніх учителів географії є тестові завдання різних типів (тестові завдання закритого типу, тестові завдання відкритого типу, ситуаційні тестові завдання); педагогічні і психологічні задачі; комплексні кваліфікаційні завдання; методики психологічної діагностики. 2. Ефективність запропонованого комплексу засобів діагностики, що забезпечують її достовірність та об'єктивність, зумовлена такими особливостями:

- можливість моделювання прийняття рішень у професійній діяльності вчителя географії;
- комплексний характер завдань, що передбачають у ході їх розв'язання застосування знань з педагогіки, психології та методики навчання географії;
- інтегративне узгодження змісту психолого-педагогічних знань та наявного досвіду студентів, орієнтоване на формування готовності студентів до педагогічної діяльності;
- забезпечення можливості виявлення особливостей розвитку мотиваційної сфери та вольових якостей майбутнього фахівця, його готовності аналізувати власну діяльність, здатності до співробітництва і організації міжособистісної взаємодії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білоус О.В. Педагогічні тести як засіб діагностики навчальних досягнень студентів педагогічних університетів при вивченні загальної та неорганічної хімії / О.В. Білоус // матеріали доповідей Міжнародного форуму фахівців у галузі освітніх вимірювань, 01 черв. 2012 р., Київ. – К.: НПУ, 2012. – С. 34.
2. Білоус О.В. Педагогічні тести як засіб діагностики якості підготовки майбутніх учителів хімії / О.В. Білоус // Хімічна освіта в контексті Болонського процесу: стан і перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 18-19 травня 2006 р., Київ / за заг. ред. В.П. Покася, В.С. Толмачової – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. – С. 91-93.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: "К.І.С.", 2004. – 112 с.
4. М'ясоїд П.А. Задачі з курсу загальної психології: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2000. – 183 с.
5. Самойленко П.В. Засоби діагностики якості психолого-педагогічної підготовки магістрів природничих наук (хімія) у педагогічному університеті: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / П.В. Самойленко, О.В. Білоус. – К.: Видавничий Дім „Слово”, 2013. – 232 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білоус Ольга Володимирівна – старший викладач кафедри хімії Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Пархоменко Олександр Григорович – кандидат географічних наук, доцент кафедри біології та географії Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

УДК 378.147.036

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА

Лариса ГАРБУЗЕНКО (Кіровоград, Україна)

Постановка проблеми. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах передбачає розв'язання ряду завдань, серед яких виділяється і завдання "формування художньої компетентності – здатності керуватися набутими художніми знаннями та вміннями, готовність використовувати готовий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями за власними духовно-світоглядними позиціями" [2: 5].